

Сучасні тенденції інвестування розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери

Смолій Л.В., к.е.н

Уманський національний університет садівництва

Сучасні умови функціонування аграрних підприємств мають забезпечувати радикальні зміни в соціально-економічному просторі, які проявляються через підвищення інтенсивності процесів інтернаціоналізації, глобалізації, інформатизації та інтелектуалізації. Основою для розвитку сучасного аграрного сектору є передові технології, високий рівень освіченості та творчої праці, наукові розробки тощо. Іншими словами, досягнення високих показників ефективності аграрних підприємств нині все більше залежить від створення, накопичення і ефективного використання інтелектуального капіталу.

Основні акценти у визначенні напрямів економічного прогресу сьогодні переміщуються на завдання прискореного інноваційного розвитку, переходу до стратегії економіки, що базується на знаннях. В її основі лежать інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал¹. Під інтелектуальним капіталом в аграрній сфері доцільно розуміти капітал, що формується інтелектуальними, у т.ч. людськими, та інформаційними ресурсами аграрної сфери, а також природним та економічним потенціалом територій і регіонів, що в процесі свого руху створюють нову вартість². Це динамічний процес накопичення знань, які використовуються в господарській діяльності, і, водночас, надбання людини й суспільства. Науковці зазначають, що інтелектуальний капітал має надзвичайно складну сутність та багатовекторність прояву, який визначається механізмом

¹ Пенькова О.Г. Стратегія розвитку економіки: методологічні засади [монографія] / О.Г. Пенькова. – Умань: Видавець «Сочінський». – 2012. – 393 с.

² Курило Л. І. Інтелектуальний капітал аграрної сфери у формуванні інноваційної моделі розвитку / Л. І. Курило // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 2(6). – С. 234-245.

його функціонування, що зумовлює існування різних підходів до структуризації інтелектуального капіталу. Складність компонентної структуризації інтелектуального капіталу зумовлюється відсутністю закріплення в законодавчих актах даного поняття, а також його абстрактною і динамічною економічною природою. Найбільш відомою, логічно і змістовно обґрунтованою є структура даного виду капіталу за Л. Едвінсоном і М. Меллоуном [4], згідно з якою він включає людський капітал (знання, вміння, навички, досвід, культура, внутрішні цінності, що притаманні працівникам) і структурний (об'єктивні фактори, що забезпечують реалізацію людського капіталу у практичній діяльності) та враховує можливість майбутніх доходів з точки зору здатності людини створювати і породжувати ще більшу вартість.

Як економічна категорія, інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості³. Для створення додаткової вартості слід авансувати певний обсяг коштів. Отже, повноцінне функціонування інтелектуального капіталу аграрно-промислового виробництва та успішна комерціалізація інноваційного продукту як результату інтелектуальної діяльності людини неможливе без відповідного інвестиційного забезпечення. Необхідний обсяг коштів для відтворення і збільшення інтелектуального капіталу враховує інвестиції, що спрямовуються на фінансування розвитку всіх його складових.

В загальній структурі напрямів інвестування особливе місце посідають інвестиції в людський капітал як основа формування інтелектуального потенціалу, оскільки саме людина є носієм певних інтелектуальних ресурсів і приймає участь у створенні кожного компонента капіталу. Інвестиціями в людський капітал є всі види вкладень у людину, що сприяють зростанню доходу аграрних підприємств: витрати на освіту (вартість загальної і спеціальної освіти, формальна і неформальна освіта, витрати на навчання за

³ Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал – 2002. – № 1. – С. 16-27.

місцем роботи); витрати на мобільність, завдяки яким здійснюється міграція людини з місця з низькою продуктивністю праці в місця з відносно високою; витрати на охорону здоров'я (на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, покращення житлових умов). Їх обсяг визначається сумою коштів, необхідних для забезпечення повноцінного розвитку людського капіталу.

Результати досліджень інвестиційних процесів у сфері інвестування людського капіталу, що в сучасних умовах створилась ситуація, за якою воно не створює відчутного впливу на економічне зростання в аграрному секторі, відбувається «надвиробництво» освіченого людського капіталу аграрного спрямування, який не залучається до сільськогосподарського виробництва. За оцінками економістів, щорічно 1,7-2,1 млрд грн, проінвестованих державою, приватними підприємствами і підприємцями в людський капітал, не повертаються в аграрну сферу економіки, оскільки випускники закладів аграрної освіти реалізують свій потенціал переважно в інших галузях економіки. Таким чином, інвестування в найбільш продуктивну частину людського капіталу (сільську молодь) веде до подальшого “вимивання” інтелектуальної частини сукупного людського капіталу з аграрного⁴.

Зазначена особливість зумовлює першочергове значення інвестування у якісне оновлення знань і практичних навичок працівників аграрної сфери, що досить швидко може забезпечити відповідний економічний ефект від здійснення вкладень. Інвестуючи у своїх працівників, аграрні підприємства забезпечують можливість реалізації ними потенційної здатності приносити дохід, що виражається через підвищення продуктивності праці, скорочення витрат робочого часу та досягнення кращих результатів роботи.

На сучасному етапі розвитку галузі подолання кризових явищ та перехід на розширене відтворення можливе лише за умови впровадження у виробничу

⁴ Людський капітал в аграрній сфері економіки України: науково-організаційні основи сучасного формування і розвитку : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : 08.07.02 / О.М. Бородіна; ННЦ «ІАЕ». – К., 2004. – 23 с.

діяльність підприємств досягнень науково-технічного поступу. Умовами прибуткового виробництва сільськогосподарської продукції є застосування сучасних інтенсивних ґрунтозахисних та енергозберігаючих технологій, впровадження у виробництво нових високопродуктивних сортів сільськогосподарських рослин та порід тварин, а також поліпшення за рахунок активізації інвестування кількісного та якісного складу техніки, що використовується в галузі. Реалізувати переваги нових технологічних рішень, оволодіти новими технологіями і сучасною технікою можуть лише кваліфіковані, компетентні працівники. Сьогодні фактично відбулася глобальна «модернізація» агропромислового виробництва, широке впровадження підприємствами зарубіжного досвіду, використання ними сучасної комп'ютеризованої техніки й автоматизованих технологій. Це означає, що сучасному працівнику доводиться вирішувати «нетипові завдання», тобто ухвалювати рішення в різноманітних проблемних ситуаціях. Тому вкладення у професійне навчання й перепідготовку працівників дозволяють, за нашим переконанням, значно поліпшити якість людського капіталу та стають на сьогодні одним з важливих напрямів реалізації інвестицій у його формування.

Здебільшого низький освітній та кваліфікаційний рівень зайнятих в аграрно-промисловому виробництві зумовлює виникнення тенденцій до забезпечення товаровиробників кадрами за рахунок запрошення працівників зі сторони. Однак, внаслідок необхідності в такому випадку здійснювати високу оплату праці господарствам значно вигідніше проводити відбір і організацію навчання та перепідготовки фахівців з числа працюючих на підприємстві. Аргументами на користь цього твердження слід вважати можливість як отримувати послуги висококваліфікованих працівників безпосередньо на підприємстві, так і відряджати їх для здійснення робіт та надання консультацій на інші підприємства за додаткову оплату. Однак дослідження динаміки результатів вкладання роботодавцями аграрної сфери коштів у професійний розвиток працівників свідчить про протилежне (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка професійного розвитку працівників сільського господарства за роками, тис. осіб⁵

Причинами зменшення обсягу здійснених інвестицій у професійний розвиток є небажання роботодавців фінансувати такі витрати. З іншого боку, працівники не мають достатніх стимулів для вкладання коштів, оскільки це не завжди компенсується вищими рівнем заробітної плати. Це зумовлює необхідність у вживанні заходів зі збереження та примноження людського капіталу як запоруки підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва, активізації факторів, що стимулюватимуть інвестування даного напрямку та вишукуванні додаткових джерел залучення коштів для цього. Інвестиції в підготовку та перепідготовку фахівців, підвищення їхнього професійного рівня, підприємливості й інтелекту повинні забезпечити організацію ефективної діяльності колективів підприємств та високий техніко-технологічний рівень виробничих процесів, конкурентоздатність вітчизняної сільськогосподарської продукції на вітчизняному і зовнішньому ринках⁶.

Одним з механізмів розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери є також розвиток дорадчої діяльності. Дорадництво спрямоване на підвищення

⁵ Статистичний збірник «Праця України» у 2014 році / Відп. за вип. І.В. Сенік. К.: ТОВ Видавництво «Консультатнт». – 2015. – 281 с.

⁶ Коденська М. Ю. Наукові засади формування і реалізації державної інвестиційної програми в АПК / М. Ю. Коденська // Агроінком. – 2010. – № 4. – С. 31-36.

інтелектуального потенціалу сільських громад, на якісні зміни рівня знань сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення, що значним чином впливає на формування ринкових стереотипів мислення та поведінки, а також зростання мотивації виробничої і соціальної діяльності сільського населення⁷. Станом на 01.01.2013 відповідно до чинного законодавства сертифіковані та внесені до Реєстру 70 сільськогосподарських дорадчих служб, 585 сільськогосподарських дорадників, 546 експертів-дорадників з усіх регіонів України. Причому, зареєстровані дорадники та експерти-дорадники є не лише консультантами сільськогосподарських дорадчих служб, а й співробітниками Національної академії аграрних наук України, Головних управлінь агропромислового розвитку облдержадміністрацій, вищих навчальних закладів, приватних агроконсалтингових фірм тощо. Разом з тим, аналіз стану виконання планів надання соціально спрямованих дорадчих послуг свідчить, що створені за обмеженої в часі та обсягах фінансової і технічної допомоги міжнародних проектів та програм обласні сільськогосподарські дорадчі служби не в змозі без державної підтримки розвивати мережу своїх представництв у районах і селах⁸.

Нові виклики та перспективи розвитку сільськогосподарського консультування в Україні пов'язані з євроінтеграційними процесами. У Регламенті № 73/2009 Ради Європейського Союзу «Про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики і про заснування деяких схем підтримки для фермерів» чітко записано: кожна країна-член ЄС повинна мати систему консультування фермерів, тобто дорадництва. В Угоді про Асоціацію Україна – ЄС йому відводиться особливе місце, зокрема зазначається, що сторони зобов'язуються всіляко сприяти розвитку дорадництва і все робити для того,

⁷ Кірейцева О.В. Дорадництво в умовах аграрної реформи / О. В. Кірейцева // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 168. – Ч.3. – С. 256-260.

⁸ Брояка А.А. Оцінка кадрового забезпечення сільськогосподарського дорадництва / А.А. Брояка // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – Серія: Сільськогосподарські науки. – Випуск 12(52). – 2013. – С. 130-133.

аби воно стало доступним для кожного фермерського та особистого селянського господарства.

Фінансування надання соціально спрямованих дорадчих послуг визначається в межах видатків, передбачених в державному бюджеті на підтримку розвитку агропромислового комплексу. В Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р. передбачено на забезпечення розвитку дорадництва лише 0,1% загальної вартості програми, тобто 96,3 млн грн, тоді як кошторисом повинно бути передбачено не менше 5% коштів від загальної вартості програми (рис. 2)⁹.

Рис. 2. Напрями та показники надання державної підтримки для забезпечення розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку на період до 2015 р., % від загальної суми

Додаткових вкладень потребує і сам процес виробництва інноваційного продукту, що є результатом використання інтелектуального капіталу. Визначення потреби інвестицій в інтелектуальний капітал агропромислового виробництва потребує інформації про вартісну оцінку об'єктів інтелектуальної власності. Існує декілька підходів до такої оцінки: доходний (ґрунтується на визначенні очікуваних доходів від об'єкта оцінки), ринковий (базується на порівнянні об'єкта оцінки з аналогічними об'єктами, стосовно

⁹ Крот Л. М. Проблеми та перспективи фінансування дорадчої діяльності в аграрній сфері України / Л. М. Крот // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 7. – С. 92-96.

яких є інформація про ціни) і витратний (заснований на визначенні витрат, необхідних для відновлення або заміщення об'єкта оцінки з урахуванням його зносу), що, в свою чергу, передбачає застосування методу відновлювальної вартості і методу вартості заміщення. Для цілей обґрунтування необхідних обсягів інвестицій у структурний капітал як складову інтелектуального найбільш доцільним з практичної точки зору є використання останнього підходу, зокрема методу відновлювальної вартості, який передбачає визначення суми витрат, необхідних для створення оцінюваного активу¹⁰.

На сучасному етапі здійснення інвестицій в структурний капітал аграрної галузі переважним чином здійснюються за рахунок державного фінансування та кредитування, оскільки приватних вітчизняних та іноземних інвесторів відштовхує відсутність ефективного механізму отримання прибутку від здійснення інноваційної діяльності (рис. 3).

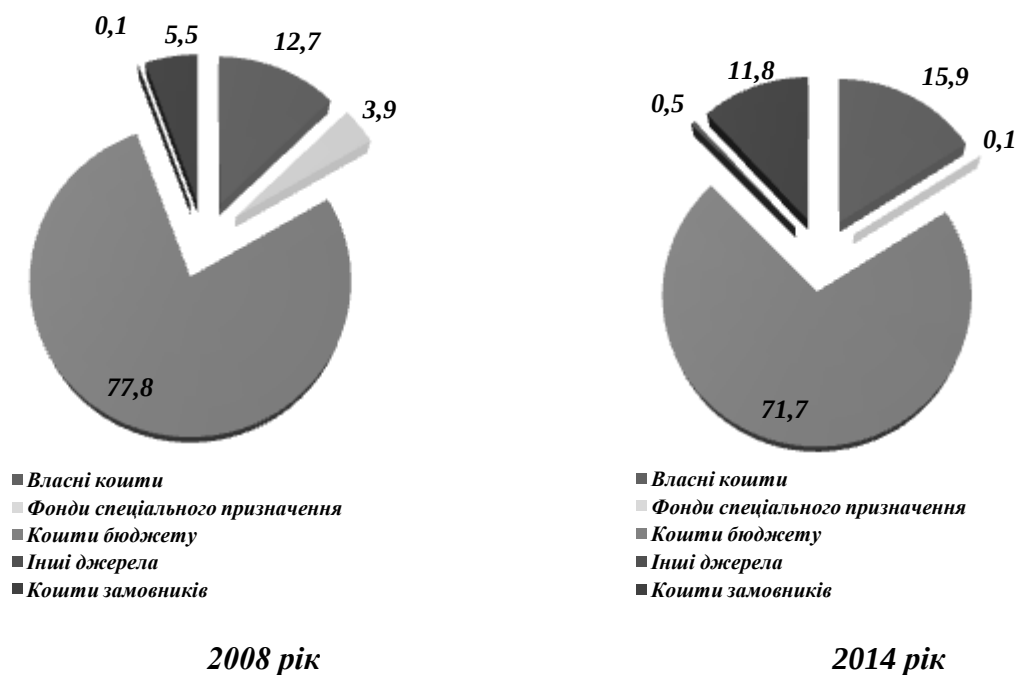

Рис. 3. Структура фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт для сільського господарства за джерелами фінансування у 2008 та 2014 рр.¹¹

¹⁰ Коденська М. Ю. Інноваційний продукт аграрно-економічної науки, його оцінка та інвестиційне забезпечення / М. Ю. Коденська, Н. М. Перепелиця // Вісник Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – № 11. – С. 7-12.

¹¹ Статистичний збірник «Праця України» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ukrstat.org>

Отже, основна частка у фінансуванні наукових та науково-технічних робіт у галузі припадає на бюджетні кошти. При цьому спостерігається значне скорочення фінансування науки в сільському господарстві, в тому числі й за рахунок державного бюджету, – майже вдвічі за останні п'ять років.

Фінансування наукових та науково-технічних робіт, дані про динаміку якого наведено в таблиці 1, значно впливає на формування валової доданої вартості у сільському господарстві (рис. 4).

1. Динаміка фінансування наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві та валової доданої вартості сільського господарства, мисливства, лісового господарства¹²

Рік	Фінансування наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві		ВДВ сільського господарства, мисливства, лісового господарства	
	млн грн	у % до 2000 р.	млн грн	у % до 2000 р.
2000	134,5	-	23411	
2001	148	1,10	29421	1,26
2002	167,4	1,24	29418	1,26
2003	200,8	1,49	29059	1,24
2004	242,8	1,81	37258	1,59
2005	332,1	2,47	40542	1,73
2006	366,7	2,73	41006	1,75
2007	452,2	3,36	47354	2,02
2008	619,7	4,61	65148	2,78
2009	592,3	4,40	65758	2,81
2010	660,8	4,91	82641	3,53
2011	684,7	5,09	110564	4,72
2012	750,1	5,58	113245	4,84
2013	636,1	4,73	132354	5,65
2014	590,8	4,39	160516	6,86

У середньому по країнах світу частка витрат на аграрні НДДКР складає 0,8% від ВВП, створеного в сільському господарстві, у розвинених країнах – 2,36%, а у країнах, що розвиваються, – 0,53% відповідно¹³. За даними 2014

¹² Статистичні збірники «Сільське господарство України» та «Наукова та науково-технічна діяльність в Україні» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ukrstat.org>

¹³ Сіренко Н.М. Особливості впровадження науково-технічних інновацій в аграрному секторі економіки / Н.М. Сіренко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – К4444 : НУБІП, 2009. – Вип. 142. Ч. 1. – С. 170–175.

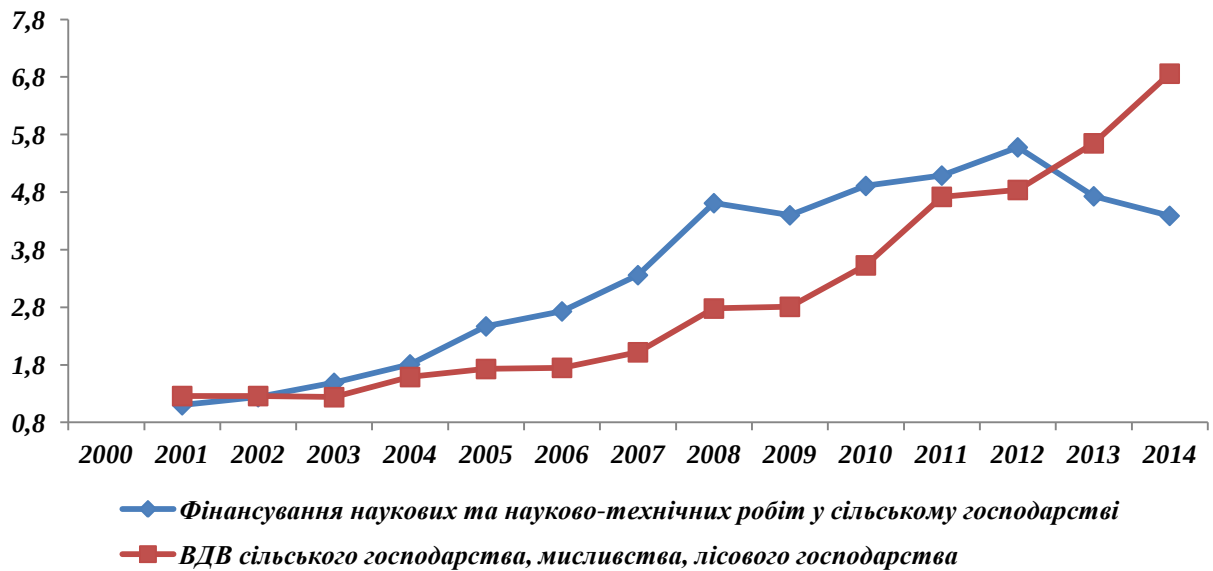

Рис. 4. Динаміка фінансування наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві та валової доданої вартості сільського господарства, мисливства, лісового господарства, % до 2000 р.

року, даний показник в Україні становив 0,16%. Як результат такого становища – наукову і науково-технічну діяльність в аграрній сфері в 2014 р. здійснювало 127 установ (в 2011 р. ця цифра складала 161, а в 2000 – 186), тоді як інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1609 підприємств. Кількість працівників наукових організацій у галузі також скорочується – в 2014 р. вона становила 8866 осіб (у 2000 р. – 13482 особи)¹⁴.

За таких несприятливих тенденцій завданням першочергової ваги для України є не тільки збереження, а й нарощування інтелектуального капіталу в аграрному виробництві, що, безперечно, вимагає розв’язання проблеми інвестування його розвитку, причому не лише за рахунок державного фінансування. Для цього необхідно, на нашу думку, створення та підтримка механізмів трансформації наукових розробок у затребувані ринком інноваційні продукти; запровадження механізму співробітництва наукових установ з підприємницькими структурами з метою реалізації спільних інноваційних

¹⁴ Статистичний збірник «Наукова та науково-технічна діяльність в Україні» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ukrstat.org>

проектів, що дасть змогу залучити в дану сферу приватний капітал; створення необхідної інноваційної інфраструктури для забезпечення можливості використовувати наявний потенціал; запровадження державою методів непрямой фінансової підтримки (пільгове оподаткування та кредитування), а також системи гарантій фінансових ризиків; розвиток міжнародного співробітництва у сфері наукової та інноваційної діяльності. Формування і примноження інтелектуального капіталу має стати пріоритетом економічної стратегії аграрних підприємств нашої країни сьогодні, оскільки капіталовкладення у розвиток інтелектуальних ресурсів є одним із основних чинників збільшення продуктивності, подолання кризових явищ та досягнення високих темпів економічного зростання.